

FELIX ADERCA – SCRIITORUL SUB VREMURI*

drd. Mihaela Iancu**

Pentru elevii și studenții mai silitori de astăzi, F. Aderca este doar un nume într-un șir de membri ai cenaclului *Sburătorul* sau de susținători ai simbolismului în presă. Nici în perioada interbelică nu era el cunoscut în mod deosebit ca scriitor deși noi susținem că se poate rediscuta cu succes în prezent valoarea operei lui literare destul de puțin gustate de public și de critică la momentul apariției. Creația beletristică a lui F. Aderca interesează totuși mai puțin articolul de față.

Cititorul s-ar putea întreba, pe bună dreptate, de ce merită să acordăm atenție unui scriitor aproape cu desăvârșire uitat la acest început de secol al XXI-lea, după cincizeci de ani de la moartea sa. Cerem îngăduință cititorilor și le propunem să se oprească pentru scurtă vreme din vârtejul vieții pentru a cugeta împreună asupra destinului unui om de cultură provenit dintr-o minoritate etnică și religioasă, care s-a luptat cu istoria acestei țări vreme de 71 de ani, a cunoscut, printre altele, ororile a două războaie mondiale, și-a petrecut ultimii 25 de ani din viață sub dictatură (fie de extremă dreaptă, fie de extremă stângă), dar a scris mii și mii de pagini de proză, poezie, eseistică, teatru, articole de ziar și traduceri.

Deși literatura sa era privită ca o curiozitate și comentată sumar, între cele două războaie mondiale, F. Aderca (Felix A., după botezul lui E. Lovinescu și Froim A., după acte) era foarte cunoscut ca publicist și chiar trecea în rândul contemporanilor drept un polemist ironic și, în tinerețe, agresiv, care nu se sfia să provoace la dueluri jurnalistice personalități de prim rang ale culturii române: N. Iorga, Mihail Dragomirescu, C. Dobrogeanu Gherea, G. Ibrăileanu. Nici în articolele pe teme politice sau sociale, publicistul F. Aderca nu ocolea lupta pentru convingerile lui, chiar dacă aceasta putea să-i pună în pericol viața, în timpul Primului Război Mondial și sub guvernarea legionară. Ceilalți oameni de cultură ai momentului îl vedeau drept un scriitor insurgent, un rebel care se considera singur „veșnic revoltat” (Biberi, 1945: 153). E. Lovinescu îl caracterizează astfel în *Memorii*: „...avea, firește, opinii categorice și, mai ales, spaima de a nu i se interpreta tăcerea ca o abdicare și ca o lașitate; era cuprins nu numai de sentimentul independenței spirituale, ci și al obligației de a și-o afirma intempestiv, în fiecare gest” (Lovinescu, 1970:301).

* O parte dintre informațiile aduse de acest articol au mai fost puse în discuție într-un alt articol al nostru cu titlul „Felix Aderca: avatarurile unui final de carieră literară” apărut în revista Școlii Doctorale a Universității din București, *Romanian Cultural and Literary Studies*, nr. 2/2011, pp. 51–68.

** Universitatea Petrol-Gaze, Ploiești

În 1947 însă, cu puține luni înainte de abdicarea Regelui Mihai I, scriitorul modernist F. Aderca, un polemist care promovase vreme de treizeci de ani autonomia artei astfel încât însuși E. Lovinescu îi reproșa „excesul de disociere”, publică monografia unui om de cultură cu care avusese un scurt schimb polemic în presă în 1920, C. Dobrogeanu-Gherea. Lucrarea evocă elogios personalitatea teoreticianului socialist, nu doar din perspectiva activității lui de critic literar și eseist, ci reconstruiește și biografia fostului revoluționar rus stabilit în România, evidențiindu-i activitatea de organizator al mișcării socialiste și de promotor al marxismului în țara noastră.

Mărturisim că, aflându-ne în fața acestei cărți a lui F. Aderca după ce cunoscusem personalitatea și stilul scriitorului rebel din anii cuprinși între cele două războaie mondiale, am simțit impulsul de a-l trece pe fostul susținător al „artei pure” în rândul aceluia care și-au trădat activitatea de o viață ca să colaboreze cu noua putere politică impusă de trupele Armatei Roșii. După dezamăgirea primei lecturi, am pornit în căutarea informațiilor care ar putea oferi un răspuns la întrebarea „De ce și-a schimbat F. Aderca opiniile și ce l-a putut face pe acest om, care sfidase în tinerețe Curtea Marțială pentru ideile lui, să intre în rândurile apologetilor marxismului?”. Lucrarea noastră urmărește evoluția atitudinii lui F. Aderca față de mișcarea autorităților și mișcările politice interbelice și apoi față de regimul comunist cu evidențierea episoadelor biografice pe care le-am considerat importante pentru schimbările de viziune ale scriitorului.

Originile modeste îl recomandă pe F. Aderca drept un potențial admirator al mișcărilor de stânga: s-a născut într-o familie săracă al cărei singur venit era salariul de distribuitor de tutun al tatălui (Aderca 1960: 10). În plus tânărul aspirant la o carieră literară aparținea unei minorități, aceea evreiască, și obișnuia să pună pe seama discriminării poate cea mai crudă nedreptate care i s-a făcut în viață, exmatricularea din toate școlile românești¹, în urma căreia nu și-a putut finaliza nici măcar studiile liceale.

În notele autobiografice, rămase în manuscris, pe care F. Aderca le-a gândit ca introducere la o ediție definitivă de *Scrieri*, autorul aflat la începutul în anilor '60 mărturisește că, după eliminarea din sistemul de învățământ, discuta cu prietenii săi lucrările lui Marx și Engels și teoria violenței a lui Georges Sorel, doar că tinerii evrei din Craiova priveau socialismul ca pe ceva „abstract, ca ideologie filosofică” (Aderca 1960: 35).

Primele articole pe teme sociale și politice ale lui F. Aderca datează de la începutul Primului Război Mondial, când scriitorul a colaborat în paralel la două publicații cu orientare politică opusă: *Noua revistă română*, a filozofului antantofil Constantin Rădulescu-Motru și *Seara*, condusă de filogermanul Alexandru Bogdan-Pitești, un mecena al simboलिștilor și al artiștilor plastici, dar cu antecedentele unei tinereți de anarhist și de agitator socialist (Boia 2010: 189). Simpatiile adolescente

¹ În 1910 Aderca este eliminat pentru totdeauna din toate școlile din țară de instanța supremă, adică fără vreo puțință de împotrivire, de apel” pentru că, spune el în textul autobiografic aflat la Biblioteca Academiei Române, scrisese o lucrare la istorie despre Imperiul Roman în care creștinismul era analizat ca unul dintre factorii care au grăbit declinul Imperiului (Aderca 1960: 18).

păreau să-l apropie mai mult pe F. Aderca de excentricul patron al *Serii*, în timp ce Constantin Rădulescu-Motru, un adept al idealului unirii României cu Ardealul, nu-i împărtășea opiniile și îi devenise adversar de polemică. Uneori, respectatul profesor universitar își publica răspunsurile în revistă imediat după articolele tânărului soldat din Craiova, care declara cu entuziasm că „progresul merge azi pe tunuri”(Aderca 1915a: 304).

Între anii 1914-1916, F. Aderca semnează articole în care vorbește despre necesitatea războiului pentru germani și susține intrarea României în război de partea Puterilor Centrale. Idealul întregirii neamului prin unirea cu Transilvania nu-l impresionează pentru că i se pare irealizabil. Germania, considera el, era o țară prea avansată din punct de vedere tehnologic pentru a putea fi înfrântă de o țărișoară agrară ca România începutului de secol al XX-lea: „a încerca o cucerire a Ardealului în împrejurările politice de azi, înseamnă să realizăm o unire, desigur – dar o unire a învinșilor! DA: DE ÎNVINȘII! E acesta idealul Unioniștilor?” (Aderca 1915e: 1).

Dacă vedea lupta cu Austro-Ungaria ca pe o sinucidere, tânărul publicist, care dădea, de altfel, dovadă de o bună cunoaștere a istoriei ultimului secol, susținea că România trebuie să fie mai curând dușmana Rusiei. Ca argument el amintea că Rusia deținea și ea o parte din teritoriul străbun, Basarabia², în plus, Imperiul Țarist dăduse dovadă, de-a lungul secolelor că-și dorise supremația în Peninsula Balcanică (Aderca 1915b: 1).

F. Aderca nu era singurul intelectual român care vedea în Rusia principalul dușman al României. În cartea sa, *Germanofilia*, Lucian Boia discută pe rând despre adeziunea a peste șaiszeci de intelectuali români ai vremii la acest curent de opinie. Principalul motiv care-i anima, susține istoricul „nu era atât atașamentul față de Puterile Centrale, cât teama de Rusia; erau mai mult «rusofobi» decât «germanofili»” (Boia 2010: 6).

La 17 octombrie 1915, F. Aderca scrie un articol având ca titlu numele generalului german Mackensen, în care se declara convins că trupele germane victorioase „le vor arăta” politicienilor români demagogi cine are dreptate în Marele Război (Aderca 1915f: 1). Ca urmare a acestui gest, insurgentul tânăr este arestat și scapă de înfățișarea la Curtea Marțială doar grație intervențiilor lui C. Rădulescu-Motru care îl aprecia ca scriitor și jurnalist.

Imediat după terminarea războiului, simpatiile politice ale lui F. Aderca se îndreaptă tot către mișcarea muncitorească în care vedea un semn al progresului. În textul său autobiografic, scriitorul relatează cu grijă pentru detalii fiecare moment din viața sa în care și-a manifestat adeziunea la ideologia socialistă. Anii 1918-1920 au fost o asemenea perioadă în care tânărul publicist înclinat spre polemică și chiar spre frondă nu se sfia să-și declare, adesea cu agresivitate opțiunile politice. Atitudinea lui destul de oscilantă ne face totuși să bănuim că „spiritul revoluționar”

² „Stai și te-ntrebi: De ce Ardealul, Ardealul, Ardealul – și niciodată Basarabia?” (Aderca 1915b: 1).

care „îl mâna în luptă” era mai curând o opoziție față de starea de fapt a momentului, o rebeliune specifică tinereții, decât o convingere profundă și stabilă.

Ca să recostituim această perioadă a tinereții lui F.Aderca, am folosit autobiografia sa aflată în manuscris și diferite articole și intervenții polemice din presa vremii care vin să probeze textul autobiografic scris în plin comunism, în 1960.

În autobiografie, scriitorul își amintește că, după luptele de pe frontul din Moldova, întors pentru scurtă vreme în Craiova, s-a alăturat întrunirilor unui sindicat muncitoresc. Deși este avem tendința să bănuim că, în 1960, fiind în disgrația autorităților, F. Aderca încerca să-și construiască pe cât de credibil putea o imagine de susținător fidel al stângii, este posibil ca episodul autobiografic din timpul războiului să se fi întâmplat într-o formă asemănătoare cu relatarea de mai târziu. F. Aderca și alți camarazi, „se descoperă reciproc partizani ascunși ai revoluției sociale care se și înfăptuia în Răsărit”(Aderca 1960: 65). Un coleg pe nume Pizanti, secretar al unui sindicat muncitoresc, era atunci activist socialist, de aceea, scriitorul susține că s-a dus în multe seri la sediul sindicatelor de pe ulița Cojocarilor, unde, împreună cu Pizanti și un anume „M Cruceru, un profesor de liceu și poet ținea prelegeri educative unor tovarăși încredințați în mâhnirile lor de apropiata zi a mântuirii”(Aderca 1960:66).

Imediat după revenirea din campania împotriva republicii socialiste a lui Bela Kun din Ungaria, Aderca spune că, tot împreună cu vechii lui colegi M. Cruceanu ar fi „întemeiat un cerc de cultură generală, un curs de retorică pentru viitorii propagandiști, un curs de istorie universală. Aici pledau pentru adeziunea la Internaționala a III-a și la modelul sovietic” (Aderca 1960:94).

În frenezia momentului de adeziune la forma cea mai radicală a socialismului, sau poate din nevoia tinerească de a contesta generațiile anterioare, în 1920, F. Aderca își permite să-l critice în două articole pe însuși părintele mișcării socialiste din România, criticul literar Constantin Dobrogeanu-Gherea. Vechiul marxist declarase într-un interviu că revoluția socialistă trebuia să mai aștepte pentru că războiul a distrus „bazele obiective” pe care s-ar putea construi o societate marxistă și că lumea avea nevoie să treacă printr-o perioadă de reconstrucție pentru a deveni revoluționară. În replică, F. Aderca scrie în *Cuvântul liber* din 11 ianuarie 1920 că, dacă ar fi să se aștepte „bazele obiective”, societatea socialistă „se va înfăptui la calendele grecești sau cum zice românul, în ziua Sfântului Așteaptă”(Aderca 1920a: 15).

Deși presa momentului nu a aprobat avântul necugetat al tânărului publicist, F. Aderca nu se oprește aici – mai publică un articol pe aceeași temă tot în *Cuvântul liber*, pe 14 martie 1920, iar după moartea lui C. Dobrogeanu-Gherea îi va scrie un portret cu subtitlul *O eroare în viață. O eroare în literatură. O eroare în politică* (Aderca 1922: 289), despre care Valentin Chifor spunea că s-a născut „din același regim sufletesc al contestației”(Chifor 1996: 115)³.

³ V. Chifor, autorul primei monografii a operei lui F. Aderca discută de asemenea în amănunt atacurile lui F. Aderca la adresa lui C. Dobrogeanu-Gherea (v. Valentin Chifor 1996:114–116).

În același an, 1920, F. Aderca primește un post de funcționar la Ministerul Muncii și se mută cu familia în capitală. Când rememorează venirea sa în București, F. Aderca (cel din 1960) nu uită să vorbească despre continuarea simpatiilor socialiste. El spune că si-a dorit să facă parte chiar din cercurile comuniștilor din capitală, dar că nu a fost primit de conducătorul mișcării socialiste de atunci, Ilie Moscovici, care i-a cerut 10 ani de noviciat (Aderca 1960: 99). Motivul pentru care scriitorul ar fi vrut să devină „comunist” este descris cu un patos suspect în autobiografie: „Autorul voia numai să-l încredințeze [pe Moscovici *n.n.*] că dorea să-și continue activitatea de la Craiova în sânul muncitorimii din București, că n-avea nevoie de niciun salariu, nici în sindicate, nici în presa muncitorească, de niciun rang în ierarhia partidului – și că dorea pur și simplu să fie folosit, el și condeiul lui. Atât” (Aderca 1960: 98).

Vom privi cu circumspecție aceste mărturisiri de credință față de socialism făcute în timpul dizgrației comuniste. Este adevărat că multe dintre articolele lui F. Aderca din acești ani sunt agresiv-socialiste, doar că tânărul se transformă repede din susținător dezinteresat și necondiționat al grupării bucureștene, așa cum se recomanda la început, în critic al ei. Având orgoliul rănit de refuzul liderului socialist (dacă va fi fost cu adevărat un refuz), tânărul F. Aderca publică în *Cuvântul liber* două articole agresive *Socialismul român nu e inteligent* (Aderca 1920b: 14-18) și *Falimentul unei greve generale* (Aderca 1920c: 1-5), în care atacă tocmai mișcarea socialistă în rândurile căreia ceruse să fie primit. Motivul publicării pamfletelor ar fi fost ca să arate cât de nociv era pentru socialismul însuși conducătorul bucureștean al mișcării: „s-a hotărât a desvălui tot în chip public meschinăriile și dobitocia lui [a lui Moscovici, *n.n.*] fără leac” (Aderca 1960: 99). În realitate, atacurile veneau mai degrabă din răzbunare și profeteau în mod exagerat, sacrificiile clasei muncitoare pe care le-ar fi făcut și mai cumplite nepriceperea conducătorilor, după cum se vede din finalul primului articol:

Nu suntem întristați că șefii socialiștilor români, printr-o mică siluire de conștiință, au rămas cu toată lipsa lor de inteligență în sânul mișcării. Ei sunt necesari, căci au cu ei iubirea masei muncitoare; d. Ilie Moscovici are însușiri de intoleranță și de voință extrem de prețioase în mediul atât de diluat, de nostalgic, al muncitorului brut. Un lucru rămâne bine stabilit: dacă alți tovarăși vor plăti cu viața lor neintelența unora, o vor face pentru «cauză» – care e sfântă pentru ei. Socialismul român a ajuns însă prin martirajul lor, la culmea crizei sale. Sau piere – sau iese reînnoit (Aderca 1920b: 18).

Cu gestul publicării pamfletelor, se oprește deocamdată avântul de „revoluționar bolșevic” al lui F. Aderca.

Romanul *Moartea unei republici roșii* din 1924 arată o schimbare în felul cum privea fostul soldat filogerman idealurile socialiste. Aflat în Budapesta, personajul principal, căprarul Aurel, discută despre posibilitatea ca societatea socialistă să devină realitate, dar nu mai este atât de convins de împlinirea visului la care aderase și el:

Nu ținem niciodată socoteală de câtă închipuire e nevoie ca oamenii să facă un lucru mare cu realitățile. Nu știu dacă e într-adevăr cu puțință existența unei astfel de republici. Oamenii sunt mai puțin entuziaști decât ne închipuim, și foarte mărginiți. Republica roșie ungurească a căzut de fapt nu din pricina conducătorilor ei, și nici din pricina vitejiei soldatului român: Din pricina inexistenței ei!... Oceanul realităților a sfărâmat insula de coraliu a utopiei – era mai greu ca această insulă să cucerească restul oceanului... (Aderca 1924: 151).

Tânărul insurgent mânat de idealurile răspândite de socialiști, care îl muștra în 1920 pe C. D. Gherea că nu vrea să schimbe lumea mai repede, privește în 1924 cu mai multă maturitate posibilitatea punerii în practică a unei societăți care îi păruse perfectă.

Să nu uităm totuși că, F. Aderca a simpatizat în tinerețe ideologia marxistă din punctul de vedere al organizării sociale, dar el nu a considerat niciodată că schimbarea lumii ar trebui să vină împreună cu transformarea artei într-un instrument de propagandă. Dimpotrivă, în toată perioada interbelică, articolele de cronică literară și intervențiile sale polemice pe teme literare erau îndreptate spre promovarea modernismului și a autonomiei artei.

În anii care vor urma, deși Rusia, transformată acum în U.R.S.S. și aflată sub conducerea lui Stalin, devenise din ce în ce mai vizibilă pe scena politică a lumii, entuziasmul „revoluționar” din 1918–1920 al lui F. Aderca scăzuse deja considerabil de mult. Fostul susținător al aderării socialiștilor români la Internaționala a III-a nu se mai arăta impresionat în articolele sale cu tematică politică de realizările puternicului vecin răsăritean. Foarte rar mai întâlnim în textele lui o apreciere care să amintească de visele de înfrățire a popoarelor și de echitate socială din tinerețe.

Pe măsură ce în Germania se conturează mai clar amenințarea nazismului, publicistul F. Aderca scrie o serie de articole politice în care, printre dictatorii momentului nu uită să-l menționeze pe Stalin și Rusia lui sovietică. Astfel, „Stalin și-a redus camarazii din Octombrie 1918 la același numitor – iar cei care n-au putut fi reduși (Trotzki și Racovski) au fost exilați”, și „vedeți dv. pe Mussolini, Hitler, Stalin sau Mustafa Kemal polemizând cu condeii și ideia?... Stând de vorbă cu Cicero?” se întreabă Aderca retoric în articolul „Cesarii timpului nostru” din *Adevărul* (Aderca 1934b: 1). La începutul anului 1934, într-un articol din *Realitatea ilustrată* intitulat *Război în 1934?*, care a luat forma unui interviu imaginar cu marii conducători ai lumii, F. Aderca își închipuie că un Stalin sincer ar răspunde că s-ar putea să aibă război civil în Rusia, dar asta depinde de directorul general al instituției G.P.U., care are toate documentele cu privire la comploturile de asasinat, puse la cale pentru anul care vine (Aderca 1934a: 5), sugerând prin aceasta că secretarul general al comuniștilor din U.R.S.S. însca atentate doar ca să aibă motiv de război împotriva propriului popor.

În același an, 1934, apare la editura Vremea cartea lui F. Aderca *Oameni excepționali*, o culegere de portrete ale unor personalități din epocă și din istoria umanității pe care scriitorul le publicase mai înainte în ziarul *Vremea*. Printre eseurile cărții se află și portretele, scrise cu un an în urmă, ale celor doi dictatori,

inamici mai târziu, în Al Doilea Război Mondial, Hitler și Stalin. După cum semnala Valentin Chifor într-un articol din *România literară*, aceste două portrete sunt o mărturie a intuiției deosebite de care dădea dovadă acest scriitor la începutul deceniului al patrulea din secolul trecut: „F. Aderca e conștient, repet, în 1933, că drama de abia începe, că analogia hitlerism-stalinism e plauzibilă” (Chifor 2008: 20). Vom reda un fragment din textul dedicat lui Hitler care ilustrează similitudinea identificată de F. Aderca între cele două forme de totalitarism:

Dar să ne înțelegem: această ură e mai mult o teamă de concurență. Să nu uităm că ura mare, organică, izbucnește mai cu seamă între frați, rude și foarte buni prieteni. E izbitoare lista identității scopurilor și mai cu seamă a metodelor de luptă comunisto-hitleriste. Idealul lor final e dictatura asupra tuturor claselor sociale, metodele lor sunt militariste și teroriste. (Aderca 1995: 65)

Față de textele exaltate din tinerețea autorului în care socialismul era o doctrină a progresului, revoluționară și salvatoare, articolele din 1933-1934 arată capacitatea de analiză matură a unui om informat care devenise conștient între timp că utopia s-a transformat în dictatură.

Ne putem întreba din nou și cu mai multă nedumerire, de data aceasta, de ce omul care în 1933 văzuse asemănarea dintre fascism și comunism se va înscrie după Al Doilea Război Mondial în Partidul Comunist și va publica monografia elogioasă a teoreticianului marxismului în România. O încercare de înțelegere a opțiunilor lui F. Aderca în acești ani trebuie să țină seama de evenimentele istorice prin care a trecut acest scriitor și de modul în care acestea l-au influențat.

Dacă în 1934 F. Aderca era liber să scrie ce credea în acel moment, cu riscul, destul de redus, de a-i fi, cel mult, refuzată publicarea la unele ziare. Începând cu 1938, el va cunoaște din proprie experiență teroarea extremismului, de data aceasta, a extremismului de dreapta.

În acei ani, autorul își câștiga existența fiind angajat ca funcționar la Ministerul Muncii. Pe măsură ce legionarii deveneau mai influenți în politică, noii miniștri ai muncii au încercat să elimine toate „elementele evreiești” din funcțiile publice. Aderca avea distincții militare, deci nu putea fi îndepărtat din funcția publică legal. Putea să fie însă forțat să demisioneze. Între el și ministrul muncii Gheorghe A. Cuza, fiul lui A.C. Cuza, începe un război mut. Autorul e mutat „în interes de serviciu” la Cernăuți și apoi la Lugoj. Dacă întârzia o zi, se putea justifica legal destituirea. Autorul spune că n-a întârziat o oră. Cheltuielile depășeau salariul și ar fi urmat să fie mutat la Chișinău, dar a căzut guvernul.

În aceste luni de persecuții, foștii colegi de cenaclu ai lui F. Aderca nu au spus niciun cuvânt pentru a-l apăra. Scriitorul nota:

A fost absent E. Lovinescu, a fost absent L. Rebreanu, a fost absent T. Arghezi în vecinătatea cărora Autorul dusese o intensă activitate în folosul culturii române. Un singur glas s-a ridicat, al scriitorului Zaharia Stancu, în niciun fel îndatorat Autorului (Aderca 1960: 154).

La două zile de primul articol de apărare, pe 21 ianuarie 1938, Zaharia Stancu⁴ publică și o scrisoare trimisă de Peressicius care spunea că subscrie la cele spuse de Stancu în articolul său, în calitate de ofițer invalid de război, de scriitor și publicist și prieten al lui F. Aderca.

Dezamăgit de reacția colegilor, F. Aderca se simte izolat. În 1940, un anume ministru al muncii Iasinchi nici nu se mai încurcă în legalități, ci îl dă pur și simplu afară: „Izgonește din serviciu pe cei doi – unicii evrei din minister, buni bucurăși că n-au fost duși în subsol și împușcați” (Aderca, 1960: 156). Nici Societatea Scriitorilor Români nu se lasă mai prejos decât politicianii, ci aflăm că: „În condițiile schimbării de regim politic din 6 septembrie 1940, comitetul a trebuit să se alinieze politicii rasiste și la 4 octombrie a hotărât «să ridice calitatea de membru activ» unui număr de 11 scriitori: F. Aderca, Camil Baltazar, Sergiu Dan, A. Dominic, Scarlat Froda, Virgil Monda, I. Peltz, Mihail Sebastian, Leopold Stern, A. Toma și Ilarie Voronca” (Durnea, 2008).

Urmează anii de teroare ai celui de-al Doilea Război Mondial când România se aliază cu Germania nazistă. Situația autorului e precară: nu are un loc de muncă, nicio publicație nu-i mai acceptă articolele și nicio editură nu-i mai tipărește cărțile și, în plus, este conștient de pericolele care îl pândesc pentru că tocmai el scrisese în urmă cu câțiva ani despre abuzurile lui Hitler

În decembrie 1940 apare la editura Cugetarea-Georgescu Delafras o carte a lui F. Aderca semnată cu pseudonimul N. Popov, pentru că autorul nu mai avea drept de semnătură după apropierea României de Puterile Axei. Noua carte este o biografie a țarului Petru cel Mare al Rusiei, intitulată *Petru cel Mare întâiul revoluționar, constructorul Rusiei*. Henri Zalis, unul dintre cei mai importanți editori ai operei lui F. Aderca din perioada postbelică, susține că această biografie, care a apărut la sfârșitul zbuciumatului an 1940, era gata, de fapt, din 1939, dar „e amânată de câteva ori pentru ca, în final, să întrunească acordul editorului ca o traducere” (Zalis 2001: 22).

După cum sugerează chiar titlul, în cartea lui F. Aderca, țarul rus era considerat un precursor al revoluției bolșevice, iar acțiunile de anexare a unei părți din Polonia de către Stalin și invadarea Țărilor Baltice sunt explicate de scriitorul român drept o continuare a politicii, surprinzător, de apărare și consolidare a statului pe care o începuse Petru I (Aderca 2001: 236). În carte nu se menționează nicăieri cealaltă agresiune survenită în urma pactului Ribbentrop-Molotov, anexarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord de trupele Armatei Roșii, pe care F. Aderca n-ar mai fi putut-o justifica drept îndeplinirea unui testament istoric. L-am putea apăra pe autor spunând că biografia fusese scrisă înainte ca acest eveniment nefericit pentru istoria României să aibă loc. Ne vom întreba totuși de ce, la finalul anului 1940, după toate pierderile teritoriale ale României, F. Aderca a fost de

⁴ Articolul de apărare al lui Zaharia Stancu, pe care F. Aderca l-a decupat și l-a inclus în mapa cu *Scrieri autobiografice*, a fost republicat de Dumitru Hîncu în articolul *Felix Aderca și autoritățile comuniste* din „România Literară”, nr. 46/2006.

acord să i se mai publice cartea aceasta care făcea referire la o situație schimbată între timp.

În decembrie 1940, deși guvernul Antonescu susținea mai degrabă un război cu U.R.S.S pentru eliberarea Basarabiei, România fusese la fel de mult mutilată și de Hitler, și de Stalin. În același an, Hitler a devenit arbitru în disputa dintre România și Ungaria pentru stăpânirea Transilvaniei și a înțeles să rezolve conflictul împărțind discreționar teritoriul între aceste două state. Pus în fața situației de a prefera dintre două dictaturi pe aceea care i se părea, pe moment, mai umană, F. Aderca alege acum tocmai invers față de opțiunea lui din timpul Primului Război Mondial: susține dictatura răsăriteană.

Considerăm că două motive au fost hotărâtoare pentru F. Aderca: simpatiile lui din tinerețe pentru mișcările muncitorești și groaza de lagărele de concentrare și de crimele fasciștilor împotriva celor de aceeași etnie cu el. În 1940, F. Aderca știa destul de bine ce se petrecea în Germania sub conducerea lui Hitler. El însuși scrisese în câteva articole despre politica antisemită germană, iar *Realitatea*, la care scriitorul colaborase, a publicat încă din 1934 un articol nesemnlat despre mărturiile unor foști deținuți din lagărele de la Oranienburg și Ostkeller⁵ (***) 1934: 5-6). H. Zalis, confruntându-se cu aceeași situație, a explicării gestului lui F. Aderca din 1940, considera că, prin publicarea biografiei lui Petru I, scriitorul român voia să arate un model de conducător opus lui Hitler⁶. În plus, în acest nefast an 1940, autorul, care își întreținuse familia vreme de douăzeci de ani dintr-un salariu de funcționar și din contribuția la publicațiile vremii, se vede deodată fără slujbă, respins de Societatea scriitorilor și fără dreptul de a mai publica. Posibilitatea de a-i apărea o carte, chiar și sub pseudonim, trebuie să-i fi surâs în acele luni de teamă și de lipsuri.

Deși își asumase un risc atunci când a publicat cartea despre Petru I, F. Aderca nu va avea de suferit din această cauză pentru că autoritățile nu au căutat să afle, în acel an zbuciumat, cine se ascundea în spatele numelui N. Popov. Dar scriitorul nu era în siguranță din cauza faptului că aparținea etniei evreiești. Pe 21 ianuarie 1941, pe când se ducea să-și viziteze un prieten evreu, el ajunge la casa acestuia tocmai când acolo pătrunsese cu forța un grup de tineri legionari care adunau evreii de pe acea stradă și-i schinguiiau. F. Aderca este prins și bătut împreună cu toți ceilalți evrei și ținut prizonier până când rebeliunea legionară a fost înfrântă. În timpul acelor evenimente, scriitorul a scăpat de moarte printr-un noroc neașteptat: șeful grupului de legionari a cerut în repetate rânduri la telefon

⁵ Este vorba despre două cărți apărute la editura Graphia din Karlsbad: *Konzentrationslager: ein Appell an das Gewissen der Welt ein Buch der Greuel, die Opfer klagen an* (1934) Karlsbad: Verlagsanstalt „Graphia”, o colecție de mărturii ale unor foști deținuți, și cartea omului politic social-democrat Gerhart Seger, *Oranienburg : Erster authentischer Bericht eines aus dem Konzentrationslager Geflüchteten. Mit einem Geleitwort von Heinrich Mann* (1934) Karlsbad: Verlagsanstalt „Graphia”.

⁶ „Găsesc, mă repet, uimitor, că lucrarea apărea în tulburatul 1940. De-ar fi să căutăm un înțeles subteran în demersul temerar, insolit al scriitorului, l-am percepe, probabil, în antiteză cu Hitler” (Zalis 2001: 23)

să-i fie trimisă o mașină care să-i ia pe evreii prinși de el, dar, din fericire pentru scriitor, „toate camioanele erau prea ocupate cu alte transporturi spre abator și spre pădurile învecinate, [astfel] că cei de pe străduța Burghilea fură lăsați să aștepte” (Aderca 1960: 165).

Pe 2 august 1941, F. Aderca primește o scrisoare în care era anunțat că va participa la o tabără de muncă (v. Hîncu 2006: 16). Singurul lucru care l-a salvat, de data aceasta, a fost decorația primită în timpul Primului Război Mondial.

În anii războiului, se va apropia mai mult ca oricând de originile sale evreiești. În 1960, el declara: „Nemaiîngăduindu-i-se a fi român ca toți ceilalți români, Autorul a simțit că devine evreu ca toți ceilalți evrei”. Nu își mai putea publica articolele decât în publicații evreiești și singurele locuri de muncă unde mai era primit erau tot cele din cadrul acestei comunități⁷ (Aderca, 1960: 164). Predă estetica literară și istoria literaturii la Colegiul pentru Studenți Evrei, dar își amintește peste ani: „Straniu era faptul că toți ne luam activitatea în serios, deși ne dam bine seama că eram osândiți, cu termenul execuției încă nefixat – sau nemărturisit. Profesorii și studenții scoși pe străzi la curățatul zăpezii, își continuau uneori și atunci colocviile” (Aderca, 1960: 168).

În condițiile acestea, F. Aderca declara spre sfârșitul vieții, că i-a privit ca pe niște eliberatori pe rușii intrați în București, în august 1944. Cu toate că declarația lui a fost făcută în plin regim comunist, avem motive să credem că ea putea fi chiar sinceră. Între fascismul pe care Aderca îl simțise din plin cu teroarea lui de fiecare zi și comunismul pe care nu-l experimentase, și care susținea că are la bază ideologia lui Marx, unul dintre mirajele tinereții lui, acum, la sfârșitul unor ani de coșmar, era firesc să prefere ultima variantă, poate chiar înșelându-se singur cu imaginea idilică a societății marxiste utopice.

Imediat după „eliberarea” României, F. Aderca se înscrie în Partidul Comunist și va declara mai târziu: „Nicio secundă autorul nu s-a îndoit că va începe o viață nouă. Și era cu totul de partea înnoirilor care se anunțau” (Aderca 1960: 170). Care era, în cazul acesta ponderea sincerității și încrederea într-o lume mai bună și cât a fost teama și strădania ca, măcar de data asta, să fie pe placul autorităților, nu putem ști.

În 1947, apare la editura Casa Școalelor monografia *C. Dobrogeanu-Gherea viața și opera* în care F. Aderca oferă o viziune total opusă celeia din 1920 asupra teoreticianului marxist. Cea mai mare parte a cărții este dedicată vieții lui C.D. Gherea și activității lui de promotor al socialismului. Aceste capitole elogioase dovedesc și că F. Aderca avea în 1947 suficiente lecturi de sorginte marxistă și că își însușise chiar vocabularul specific – vorbește despre: „imperialiști”, „conștiința revoluționară”, „socialism științific” și „oamenii noi, căliți în luptele sociale”.

Partea a doua, cea despre opera de critic literar a lui C. D. Gherea nu corespunde însă cu teoriile socialiste despre artă. F. Aderca își pune aici în aplicare

⁷ Este vorba despre o slujbă la administrația comunității evreiești din 1941 și, din 1944, un post de profesor de estetică literară și istoria literaturii la Colegiul pentru Studenți Evrei.

propriile principii estetice, acelea enunțate în deceniul al treilea în *Micul tratat de estetică sau lumea văzută estetic*, și caută în scrierile criticului analizat de el punctele comune cu aceste principii. După cum observă justificat Valentin Chifor în monografia sa, F. Aderca ajunge până la a-l declara pe C. D. Gherea, nici mai mult, nici mai puțin decât „unul dintre esteticienii cei mai puri” (Chifor 1996: 117) ai criticii românești, ceea ce venea într-o evidentă contradicție cu realitatea.

Dacă, din punctul de vedere al teoriilor sociale, scriitorul se conforma doctrinei marxiste, atunci când face referire la artă, el elogiază, așa cum făcuse și mai înainte, o concepție pe care comuniștii o vor declara „retrogradă” în anii următori. C. Grigurcu afirmă că încercarea critică din 1947 a lui F. Aderca „ar fi un fel de exercițiu pre-ideologic, din cale afară de prudent, când încă «linia» proletcultistă nu putea fi bine dibuită, ci doar presimțită!” (Grigurcu 1999: 5). Vom lua în seamă și această ipoteză: deși îi era destul de clar ce înseamnă comunism pe plan social, din punctul de vedere al culturii, F. Aderca fie nu aflase care erau cerințele „realismului socialist”, fie, dacă le cunoștea, refuza să creadă că ele se vor aplica în țara noastră. Ar mai exista și o a treia variantă, cea mai optimistă dintre toate: scriitorul încerca în mod subtil, prin îmbinarea elementelor de ideologie cu aelea de critică literară „estetizantă” să pledeze mai departe pentru autonomia artei cu speranța destul de necugetată că va fi luat în seamă pentru că era unul dintre primii intelectuali înscriși ca membri de partid.

Pentru ultima justificare a noastră aducem ca argument un incident petrecut în preajma apariției monografiei *C. Dobrogeanu-Gherea viața și opera* pe care F. Aderca îl prezintă în autobiografia sa ca fiind sursa tuturor neplăcerilor îndurate în timpul regimului comunist. Frunțașul politic Chișinevschi ține, în 1947, o cuvântare despre „îndrumarea artiștilor pe calea marxism-leninismului”. Văzând că un personaj politic necunoscut în lumea artelor le dă sfaturi oamenilor de cultură, F. Aderca cere, cu naivitate, „o revenire la specialitate când e vorba de îndrumări estetice, precum se recurge nu la cei mai simpatici tovarăși, ci la tovarășii cei mai experimentați în cazul unei operații de apendicită acută.” (Aderca 1960: 172). Reacția celorlalți participanți la ședință este promptă. Iau cuvântul scriitorii Aurel Baranga și Marcel Breslașu, care îl susțin pe vorbitor în detrimentul fostului membru al cenaclului *Sburătorul*. Intervenția aceasta, spune Aderca, „î-a pecetluit soarta”.

În 1948, „îndată după unificarea partidelor muncitorești” este dat afară din partid și, cu toate memoriile lui, „Autorului nu i s-a arătat direct sau indirect pricina pentru care fusese îndepărtat” (Aderca 1960: 173).

Vor urma ani grei pentru scriitor. Este pensionat forțat din slujba lui de funcționar și nu mai poate publica nimic vreme de trei ani. Mai mult decât frustrarea, care îl face să se gândească la sinucidere (Aderca 1960: 174), în acești ani revine în mintea lui F. Aderca spaima de a nu fi demascat ca „dușman al poporului”. Istoria arată că avusese dreptate în 1933 când spunea despre fascism și comunism că sunt înrudite.

După pensionare, F. Aderca începe să lucreze la o uriașă monografie a lui Goethe pe care nu o va putea publica însă niciodată. În 1951, vorbind despre această lucrare scriitorul va nota:

Nimeni nu m-a îndemnat, nimeni nu mi-a cerut această muncă. Scriu din convingere – în primul rând pentru conștiința mea: Și n-am cerut ajutorul niciunei edituri. Voi depune lucrarea în ceasul în care voi socoti că e încheiată, oricât de târziu și oricâte lipsuri m-ar chinui până atunci. (Aderca, 1995: 171)

Monografia lui Goethe este o carte care a trecut prin numeroase prefaceri în anii de-a lungul cărora scriitorul a lucrat la ea, dar nu putem ști exact care au fost variantele ei intermediare. În ultimii ani din viață F. Aderca și-a organizat și reorganizat manuscrisele, și-a revăzut textele mai vechi, publicate în perioada interbelică, și le-a restructurat de mai multe ori pe cele noi⁸. Deși scriitorul a adus doar ușoare modificări de natură stilistică textelor interbelice, manuscrisele textelor postbelice par să fi suferit multe intervenții chiar și în variantele lor dactilografiate (adăugiri, eliminări de pagini, capitole scrise în mod vizibil altădată decât restul cărții, cu alt tuș, pe alt tip de hârtie și chiar numerotate greșit). Varianta *Goethe și lumea sa* este, de exemplu, o prescurtare a monografiei, realizată din speranța că textele mai scurte sunt mai ușor de publicat. Ceea ce ne interesează în mod deosebit este că autorul a considerat necesar să adauge în mapa acestei variante și o introducere voluminoasă în care își explică metodele de lucru și își declară cât mai convingător aderența la „concepția materialistă a istoriei și a culturii”. Ca să oferim doar un exemplu:

Și am început a aduna tot materialul pe care-l găseam în jur, încredințat că concepția materialistă a istoriei și a culturii îmi va reliefa chiar și documentele, amănuntele în aparență neînsemnate, până la dobândirea celor hotărâtoare (Aderca, 1948-1959?: 1)

sau

Concepția lui Lenin, economico-istorică, are de partea ei câteva elemente de nezdruncinat: unitatea organică, lipsa totală a criticului, a psihologiei și capriciilor lui. Ceea ce duce neapărat la o explicație științifică (Aderca, 1948-1959?: 19)

⁸ Marcel Aderca, fiul scriitorului, își amintește cum, după pensionare, tatăl lui lucra disciplinat câte opt ore pe zi, atât muncă de creație, cât și de organizare. Era propriul lui secretar, își aduna materialele, le așeza tematic, lipea articolele decupate din ziare, le punea în mape: „- Tata scria literatură ca un funcționar. – Adică? – Să vă explic. La ora 8 era la masa de scris (vorbesc de perioada de după ce s-a pensionat). Punea ceasul să sune și scria timp de o oră după care făcea o pauză de 15 minute. Cu o precizie matematică făcea asta în fiecare dimineață, iar după- amiaza era dedicată lecturii. Nu se putea discuta cu el când era pus pe scris. Totul mergea de parcă îi dicta cineva, nu se oprea, nu ștergea” (Croitoru, 2005: 14) și „F. Aderca a fost propriul și vigilentul său secretar, notând geneza, etapele creației și răsunetul în contemporaneitate al fiecărei scrieri” (Aderca, 1974: 6).

sau

O concepție științifică asupra istoriei și criticii literare inaugurează reprezentanții culturii sovietice. Pornind de la principiul materialismului istoric ei se vor depărta de atitudinea impresionistă și vor adopta atitudinea care duce la înțelegerea lui Goethe cum atât de just arată Serghievski în studiul publicat în 1932 într-unul din volumele colecției *Moștenirea literară*. (Aderca, 1948–1959?: 56–57).

Citind varianta lui Goethe din manuscrisul dactilografiat zdrențuit la margini după toate refacerile și recitirile, aproape îți vine să crezi că F. Aderca trecuse cu arme și bagaje în tabăra „materialiștilor istorici”: autorul se concentrează asupra vieții lui Goethe și, după fiecare etapă de viață, menționează operele scrise și în ce măsură sunt ele relevante pentru evidențierea „spiritului revoluționar”. Pe alocuri, simpla relatare istorică lasă locul imaginației biografului, care începe să scrie proză în loc de istorie literară și povestește ce simțea Goethe și cum îi vedea pe ceilalți. Goethe și oamenii care l-au influențat devin astfel personaje într-o carte de ficțiune, singurele semne că lucrarea s-ar dori științifică fiind citatele destul de dese din opera lui scriitorului german în care s-ar fi reflectat experiențele lui biografice.

Ne întrebăm însă cât din rezultatul studiilor de atâți ani despre Goethe a fost păstrat de F. Aderca în arhiva sa personală în anii plini de neplăceri dinspre sfârșitul vieții. Cum variante multiple ale manuscrisului au ajuns în mâinile recenzorilor și au petrecut ani întregi în sertarele editurilor, ne este greu să credem că ele puteau conține comentarii compromițătoare pentru scriitor.

O mărturie interesantă, pe care am descoperit-o prin intermediul internetului, vine de la scriitorul Mihai Rădulescu. Acesta își amintește că l-a cunoscut pe F. Aderca la Biblioteca Institutului de Relații cu Străinătatea din Bulevardul Dacia în timpul când fostul sburătorist lucra la al său *Goethe*. Studentul, pe atunci, Mihai Rădulescu s-a împrietenit cu mult mai bătrânul scriitor și publicist. Spune el: „Și aici l-am întâlnit și pe scundul ins blând, cu creștetul acoperit permanent cu o bască uzată. Primul meu prieten cu mustață înspicată. Nu exista zi de la Dumnezeu, să nu fie prezent, înconjurat de stivele volumelor cu grosime zdrobitoare”. Când tânărul l-a întrebat ce făcea între atâtea cărți, dintre care unele erau în germană, Aderca i-a răspuns că scrie o carte despre Goethe care va cuprinde vreo zece volume. Este important să artătam pe seama cărei motivații pune Mihai Rădulescu munca titanică depusă de F. Aderca: „Dacă bine țin minte, extinderea ei urma să acopere vreo zece tomuri. Cred că, la semnul uluirii mele, provocată de dimensiunile ce mi se păreau de neatins, a zâmbit și mi-a lăsat de înțeles că își planificase munca astfel încât să aibă ce face cât mai intenționau comuniștii să stea la cârma țării. Socotea să iasă la mal cu acea operă finită, din mlaștina politică revărsată peste pământul nostru” (vezi blogul lui Mihai Rădulescu la adresa din secțiunea „Bibliografie”). Unul dintre oamenii care l-au cunoscut pe Aderca atunci în relații neoficiale crede, așadar, că, pentru acest scriitor studiul la o lucrare imposibilă era un fel de evadare din realitatea acelor ani. Nici nu mai contează că nu a publicat cartea, că variantele pe care le dădea la editură (poate pentru a-și justifica timpul petrecut pentru

cercetare?) nu erau de vreo valoare critică deosebită, că în ele Aderca punea ce credea că vor să citească cenzorii vremii, că, dacă va fi scris ceva cu adevărat valoros pentru cunoașterea lui Goethe, s-a ferit să lase manuscrisul acela în urmă. Credem că F. Aderca își petrecea timpul într-un mod plăcut pentru el, citind despre Goethe, în vreme ce soția lui, de exemplu, scria poeme despre electrificare și se plângea că o hărțuiesc revistele *Femeia* și *Săteanca* (Aderca, 1995: 176).

Primul text terminat care s-a păstrat după acești trei ani de uitare este acela al unui jurnal din 1951, numit de autor *Jurnal intim*, dar pe care, cel puțin la începutul redactării, scriitorul intenționa să-l publice dacă vremurile ar fi fost favorabile. *Jurnalul intim* a fost publicat în 1995 de V. Chifor, la sfârșitul unei ediții a colecției de portrete literare *Oameni excepționali*. Acest jurnal se întinde doar pe o durată de câteva luni, perioada în care F. Aderca a primit de la Uniunea Scriitorilor o cameră la o vilă de creație din Sinaia, dar noi i-am acordat atenție pentru că el surprinde măcar o parte din gândurile care îl frământau pe scriitor în acești ani ai regimului comunist:

Sunt uimit că, deși am socotit trimiterea mea la Sinaia ca o victorie împotriva unei adversități care mă terorizează de trei ani, nu sunt bucuros nici de camera excelentă, nici de cantina îmbelșugată, nici de liniștea în care lucrez (la *Goethe, viața și opera*). Mă simt ca un ostracizat cu domiciliu forțat (Aderca 1995: 164).

Majoritatea notelor și referirile la relația cu autoritățile dezvăluie în autorul lor un om prudent, care a trecut prin experiențe neplăcute în viață și, cu toate că observă în continuare neajunsuri sau nedreptăți, le menționează în treacăt, dar nu uită să se declare mulțumit că nu i se întâmplă lucruri mai grave. Spaima de lagărele de concentrare din timpul guvernărilor de extremă dreaptă și nenorocirile care li s-au întâmplat cunoscuților l-au marcat pe F. Aderca și revin în ciuda trecerii anilor:

Oricum e bine! E foarte bine! Bietul Mihail Sebastian, acum câțiva ani a fost doborât de un autocamion, viața sărmanului H. Bonciu a fost măcinată de un cancer la ficat, iar B. Fundoianu, plecat în 1921 la Paris, a fost (cu părul albit de groază) ars de naziști în cuptoarele de la Bruchenweld. Eu privesc din balconul înalt sau lucrez cu râvnă la o carte care mi-e atât de dragă și nimeni în lume văd că nu-mi zmulge încă stiloul din mâna dreaptă (Aderca 1995: 213).

Repetarea aproape obsesivă a cuvintelor „acum e bine, sunt mulțumit” ascund însă tot o realitate traumatizantă care încă îi tulbură liniștea, pericolul de a fi declarat dușman de clasă: „Dar e minunat și așa! Minunat și așa! Încă ce minunat, căci înainte nu-mi oferea nimeni nimic și mi-era teamă, socotit de unii dușman de clasă, să nu fii arestat” (Aderca 1995: 166). După care, la câteva pagini, întâlnim un scurt „cântec de adormit... cenzura când nu era atentă”: un ciudat plan pentru o lucrare viitoare monumentală. Declarându-se „critic științific, înarmat cu un principiu valabil și în viitor”, F. Aderca spune că, după terminarea monografiei lui Goethe, și-ar dori să scrie „o lucrare mai vastă, *Germeni revoluționari în epoca burgheză*

din faza înalt capitalistă (Ibsen, Strindberg, Nietzsche, Shaw, Pirandello, simboliztii, expresioniztii, dadaiztii, suprarealiztii)” (Aderca, 1995: 168-169) și că, pentru o astfel de lucrare, „ar trebui să mai învăț limbile rusă, engleză, italiană și spaniolă – dacă nu cumva și poloneză!” (Aderca 1995: 172).

Este interesant de observat cum atitudinea arătată de scriitor în jurnal se schimbă gradat pentru că, pe măsură ce petrece mai mult timp la Sinaia alături de ceilalți colegi artiști, lui F. Aderca i se dezvăluie și alte fațete ale „noii lumi socialiste”. Precauția de la începutul jurnalului și aparenta convertire la cerințele propagandei încep să lase locul suspiciunii, în care se văd semnele unei mai vechi manii a persecuției, apoi unei revolte temperate cu greu, pentru a sfârși într-o notă ironică și în acuzații aproape fățișe la adresa sistemului.

Mai multe întâmplări, pe care F. Aderca le analizează cu atenția omului care se așteptă la ce e mai rău din partea autorităților, îl fac să fie încredințat că este urmărit și controlat. Se consolează, aparent, la gândul că, probabil, același tratament li se aplica tuturor și, de obicei, scrie în jurnal scuze, nu tocmai plauzibile, pentru ceea ce i se întâmplă.

La scurtă vreme de la cazarea în vila de la Sinaia, F. Aderca se întoarce la București să-și revadă soția care nu mai răspundea la o scrisoare trimisă în urmă cu nouă zile. Acasă, el descoperă că scrisoarea ajunsese la șase zile de la expediere și bănuiește că întârzierea s-a produs din cauză că autoritățile încă mai controlau corespondența. Drept concluzie, scriitorul notează încercând să păstreze un ton cât mai neutru: „Oricum, oriunde a fost reținută înseamnă că a fost cercetată. Ceea ce înseamnă că situația politică necesită încă o strictă supraveghere a ideilor, veștilor și oamenilor” (Aderca 1995: 177).

Întors la Sinaia, F. Aderca e întrebat de Traian Șelmaru unde a fost în ziua precedentă. Deși întrebarea putea să fie nevinovată, scriitorul o interpretează ca pe o încercare de a-l controla: „Traian Șelmaru m-a întrebat foarte intrigat la cină unde am fost ieri de nu m-a văzut nimeni? Supraveghetorul! Vechilul!” (Aderca 1995: 178).

Curând, scriitorul începe să suspecteze că unii colegi ai săi, dar și persoane care lucrau în administrația vilelor de creație, colaborează cu autoritățile. Un anume cantinier Diamant se pare că este unul dintre acești informatori care ajungeau des în biroul directorilor Fondului Literar: „Marian, întors chiar azi de la București, îmi destăinuiește că a stat de vorbă cu directorii Fondului, Gruia și Corbea, alături de care se afla cantinierul Diamant (informatorul interesat și nerușinat)”. Unul dintre directorii Fondului Literar, Corbea, e nemulțumit ca a citit prea puțin la cenaclu, ceea ce îl face pe scriitor să exclame furios: „Cine m-a pus să vin la Sinaia și să-mi iau stăpân asemenea oier!” (Aderca, 1995: 215).

Dintre colegii care îi par suspecți lui F. Aderca, sunt menționați Dan Deșliu și Ioana Postelnicu, despre care scriitorul credea că încercau să-l îmbie la mărturisiri acuzatoare declarându-se, în discuții intime, admiratori ai literaturii interbelice „estetizante”. Reacția lui F. Aderca este în acele momente prudența bănuitoare: „Aștepta din parte-mi o apologie a acestei literaturi ne-socialiste și o depreciere

(atât de periculoasă!) a realismului socialist?” (Aderca 1995: 178) se întrebă referindu-se la Dan Deșliu. „Îi atrag atenția să-și păstreze opiniile, ca să nu vie în conflict cu autoritățile noastre literare și politice” (Aderca 1995: 220) este răspunsul lui pentru Ioana Postelnicu.

O întâmplare din ultimele zile ale șederii la Sinaia îl face să devină ironic la adresa socialismului, uitând de prudența de până atunci: aflase că administratorul vilei i-a umblat prin hârtii:

Am aflat pricina pentru care ieri cheia camerei nu s-a mai putut mișca și s-a rupt în broască. Administratorul Stănescu, cu o cheie falsă, mi-a deschis ușa și desigur mi-a controlat hârtiile și cărțile. Din poruncă oficială? Și totuși nu trebuie să mă mir nici să mă indignez. Treceam prin întâia fază a construirii socialismului: Polițismul (vigilența) și eroismul (întrecerea în muncă) (Aderca 1995: 217).

Concluzia lui F. Aderca, la sfârșitul perioadei petrecute la munte este: „Judecând bine, «căminul de creație» de la Sinaia a fost pentru mine o pedeapsă” (Aderca 1995: 224), iar jurnalul său sugerează că scriitorii sunt trimiși periodic acolo pentru a fi controlați și testați ideologic: li se umblă prin hârtii, scrisorile către familie le sunt deschise, colegii încearcă să-i determine să spună ceva compromițător.

Din notele autobiografice aflăm că, din punct de vedere psihologic, lunile în care a locuit la Sinaia l-au afectat, considerăm noi, până la nivelul la care i-au pus în pericol sănătatea minții. Vom reda un citat din textul scris în 1960 care atestă acest lucru:

Dar prea numeroasele controluri și anchete (pe față și-n ascuns) până la urmă jignitoare mutare de la o vilă a Fondului la alta, au dus sufletul Autorului într-o abatere mută în care s-a zămislit ideea fixă a cancerului când în creier, când în ficat. Refugiat într-un spital și încurajat de un tânăr și excelent chirurg, a cerut să fie operat de apendice. Operația a reușit căci apendicele era sănătos – dar Autorul prin această autopedeapsă s-a vindecat și de «cancer» (Aderca, 1960: 177).

În perioada care va urma, poate datorită purtării acceptabile pentru regim de la Sinaia, Editura Tineretului îi cere lui F. Aderca romane biografice și de aventuri. Urmează o perioadă în care el reușește să publice trei romane pentru tineret scrise după indicațiile editurii, nu după cum îl îndemna inspirația, fapt care îl face să noteze amar: „Când nu ți-ai luat însuși, ți se dă totdeauna munca cea mai grea pentru răsplata cea mai mică sau nicio răsplată ...” (Aderca 1960: 178)

Scriitorul nu putea să-și publice totuși cartea la care lucra din 1948, monografia lui Goethe, la care scrisese, după toate mărturiile, cu plăcere, în ciuda cerințelor ideologice pe care încercase să le respecte. Când Al. I. Ștefănescu, directorul ESPLA, i-a sugerat că publicarea unei cărți „din realitatea nouă, socialistă”, ar fi hotărâtoare pentru creșterea încrederii în autor, F. Aderca începe lucrul la romanul *Casa cu cinci fete* o carte pe care editura o dorea pe tema relațiilor dintre minoritățile conlocuitoare.

Romanul este gata în 1957, după ce autorul realizează o perioadă de „documentare” printre „oamenii muncii” din țară. Această carte trebuia să fie dovada devotamentului lui F. Aderca față de regimul comunist, însă, surprinzător, lucrarea „realist-socialistă”, scrisă în urma unei documentări finanțate prin contract de editură, este oprită de cenzură și returnată autorului fără indicațiile necesare intervenției în text. F. Aderca refuză să modifice textul spunând că „n-a avut inima să-și masacreze însuși romanul în care erau înfățișate destule realități neplăcute” și îi invită pe redactorii editurii să elimine ei ce li se părea reacționar „căci ei aveau îndatorirea, pentru care erau salarizați.” (Aderca 1960: 178) Ca urmare, lucrarea este acuzată de „spirit contrarevoluționar”.

F. Aderca notează în 1961, fiind probabil încă sub influența evenimentelor:

Astfel începe anul 1959: Cu denunțarea Autorului de către M. Beniuc, primul-secretar al Uniunii Scriitorilor, în *Gazeta literară*, cu pericolul excluderii din Uniune și chiar al unei arestări. Autorul trimite câte un memoriu lămuritor ministerului Culturii și secției culturale a Comitetului Central. Arată că manuscrisul n-a fost încredințat spre citire nimănui, nici măcar celor mai apropiați prieteni, că a fost depus numai editurii și anume cu o *prevenire* asupra îmbunătățirilor ulterioare, că a stăruit, că a protestat, că a cerut timp de nouă luni sprijinul firesc, legal – căci e prevăzut în contract – și pe care editura l-a refuzat. Nimic nu silea pe Autor în preajma vârstei de 70 de ani la munca destul de grea a unei documentări, la truda compunerii unui roman de peste 600 de pagini, decât dorința de a fi prezent și folositor în cultura timpului său. Autorul nu primește niciun răspuns (Aderca 1960:178–179).

După izbucnirea de revoltă în care scriitorul își invitase cenzorii să modifice ei textul pentru că el „n-avea inimă” să-și masacreze cartea, urmează o perioadă de panică în care el încearcă să se salveze din fața eventualelor repercusiuni. E. Lovinescu intuise în firea tânărului F. Aderca tendința de a se feri de confruntările directe, o trăsătură de caracter pe care anii de groază ai fascismului și presiunile din timpul comunismului nu puteau decât să o accentueze (Lovinescu 1993: 48).

F. Aderca are noroc, autoritățile nu încearcă să-l pedepsească pentru ce scrisese. Probabil a contat faptul că lucrarea nu fusese „difuzată” prietenilor înainte de a fi depusă pentru cenzură. Singurul proces care va urma este unul civil, editura îl dă în judecată pe F. Aderca pentru restituirea banilor plătiți în avans în vederea documentării. În plângerea adresată de reprezentantul editurii către Tribunalul Popular al Raionului V.I. Stalin, sunt trecute totuși acuzații grave referitoare la nepotrivirea ideologică a textului. Vom cita din copia documentului aflată în Arhiva Felix Aderca:

După ce autorul a predat manuscrisul s-a constatat că el cuprinde grave greșeli de ordin ideologico-politic. Drept urmare la 1. IV 1958 autorul a fost încunoștiințat asupra situației iar acesta *fiind de acord cu obiecțiile* („în general” exprimate – scrie autorul cu creionul în paranteză, dedesupt) a reluat manuscrisul pentru a-l reface. Manuscrisul readus după numai 15 zile nu este cu nimic îmbunătățit, întrucât autorul nu a făcut altceva decât să reducă materialul cu câteva zeci de pagini. În această situație și ținând seama de gravele erori pe care le cuprinde lucrarea din punct de vedere ideologic-politic, în cauză se *constată reaua credință a autorului* în îndeplinirea angajamentului luat față de editura noastră.

Menționăm că, în numeroase rânduri autorul se face purtătorul sau ecoul unor idei vădit reacționare, a unor teze ale ideologiei burgheze. Astfel, tema principală a romanului aceea a înfrățirii dintre poporul român și minoritățile naționale este tratată *fără a ține seama că marxism-leninismul consideră rezolvarea problemei naționale ca o parte integrantă a revoluției socialiste*, a dictaturii proletariatului. De asemenea autorul are o *atitudine obiectivistă și echivocă față de «românism»* Trebuie să mai arătăm că autorul tratează e pe poziție antipartinică *problema atitudinii intelectualității de formație veche, față de construirea socialismului în țara noastră*, ca și politica Partidului față de această intelectualitate, după cum rezultă din capitoul „Muncitorii”. *Capitolul „Simpozionul de a Timișoara”* conține din cuprinsul său o dovadă în plus a gravelor erori pe care le cuprind lucrarea în cauză și a *culpei autorului în ceea ce privește modul în care a înțeles să elaboreze această lucrare*” (*** 1959:1). (Sublinierile au fost făcute pe copie cu creionul, probabil de F. Aderca însuși).

Instanța va ține de data aceasta cont de faptul că recenzorii nu i-au indicat autorului ce anume să modifice în lucrare, fapt prevăzut în contractul cu editura. Procesul este respins, dar cartea tot nu se publică, la fel cum nu se va publica monografia lui Goethe atât de dragă autorului ei.

Citind romanul aflat în manuscris am identificat ușor paginile pentru care F. Aderca a intrat, din nou, în conflict cu autoritățile, mai ales că, pe manuscris, ele erau marcate printr-o linie trasată pe margine cu creionul. Sunt pasaje în care scriitorul nu doar că prezintă „realități neplăcute” din timpul primilor ani de comunism, dar aduce critici voalate sistemului în sine, punând sub semnul întrebării viabilitatea lui. Oferim un exemplu de asemenea pasaj în care este contestată pregătirea muncitorilor comuniști și a conducătorilor din partid:

...trebuie să fi scris pe undeva Marx și Lenin și acest mare adevăr, că societatea comunistă nu putea fi construită de chiulangii și derbedei, de-ar fi ei oricât de flămânzi, zdrențăroși sau îngâmfați declarându-se, deși incapabili, foarte „pricipiali” și dușmani ai clasei burgheze (Aderca 1957: 7–8).

Și mai departe:

C-au mai rămas unii „principali” și de-ăștia, tovarăși care-și închipuie că, fiind ei comuniști încercați și verificați pot fi buni la orice. E drept că n-au cutezat să cânte la Operă, dar tot s-au cerut directori la uzine hidroelectrice sau la reviste în trei limbi, pentru Paris, Londra, New York. Ba unul, care fusese o vreme director general la Radio, a pus pe milițieni cu revolvere la ușile din față, pe unde trebuia să intre numai EL, ceilalți – compozitorii, poeții, artiștii – având îndatorirea să se strecoare pe din dos, grămadă, pe strada cealaltă, pavată cu bolovani. Eminescu, Aristița Romanescu, Davila, Enescu, dacă ar fi fost chemați la Radio, ar fi trebuit și ei să intre pe ușa dinapoi – pe ușa din față bine păzită având dreptul să pășească numai „direcția”, adică tovarășul Țugumete, în șapcă proletară de mătase vișinie, și adjuncta sa personală, tovarășa Isop, cu testemel de țesătură multicoloră, pictată în Extremul-Orient, cu care avem relații directe. Să fi îndrăznit să șoptești ceva împotriva unor asemenea tovarăși, încredințați revoluționari, că numaidecât te declarau „dușman de clasă”, dușman mortal adică, bun de Jilava și de Aiud, sau măcar antimarxist, de parcă marxismul se ivise pentru îngâmfarea lor, nu ei în crâncene munci pentru împlinirea marxismului (Aderca 1957: 9).

Exemplul acesta este doar un fragment dintre multele pasaje subliniate ca fiind inadecvate. Aderca vorbește în 1957 despre muncitori semianalfabeți care au

ajuns directori de spitale și puneau medicii la spălat podelele înainte de operații, despre hoteluri cu meniu precar din cauza lipsei de carne și cu holuri cenușii și slab luminate, despre tineri capabili care își văd cariera amenințată de faptul că au rude cu „origini nesănătoase”, despre oameni care avansează în carieră demascându-și colegii și sugerează decăderea zonelor de provincie ale țării care, „pe vremuri”, erau înfloritoare (v. Aderca 1957: 8, 21, 26, 28).

Capitolul *Simpozionul de la Timișoara*, pe care îl învinovăța și editura de „grave erori ideologice”, este un adevărat pamflet comico-tragic, o șarjă la adresa societății primului deceniu de comunism care se întinde pe zeci de pagini dactilografiate. Întregul capitol este format din mărturiile unor personaje cu profesii diferite, venite din toată țara la o așa-numită „ședință plenară pe regiune la Politehnică”. Intervențiile personajelor nu au loc, după cum era de așteptat, în cadrul oficial al ședinței, ci seara, înainte de întreruperea alimentării cu electricitate, în salonul unei case particulare unde „specialiștii” găsesc găzduire după încercări zadarnice de a obține câte o cameră în veșnic ocupatele hoteluri ale Timișoarei.

Cele mai multe dintre personaje se plâng de ceva. Un arheolog nu mai poate suferi turnătorii din preajma lui:

V-ați lovit în activitatea dumneavoastră într-adevăr de atâți turnători?

Arheologul: Dar, domnule, n-am putut face un pas nici în epoca de piatră, necum între ruinele cetății Sarmisegetuza fără să mă izbesc de câte unul travestit în „savant”... ba chiar savant, gata să mă lucreze! Începe de obicei discuția, profesional, căci e foarte documentat în greutățile de care ne izbim ca arheologi. Și pe urmă spre a ne trage de limbă, începe să înjure birjărește acest „nefast regim” care decretându-se «științific» nu face decât să distrugă „orice știință” [...] Și nevăzutul, neînduplecatul Torquemodo al acestui timp se face a nu băga de seamă că am început să simțim un turnător de la distanță și acum toți tăcem ca mușii.

E în țară o tăcere, cum n-a mai fost de la facerea lumii. Și cui folosește? De bună-seamă regimului socialist nu, devreme ce cu atâta vigoare și adevăr batjocorește inchiziția din Statele Unite ale Americii. Atunci? Nu cumva tocmai acelor *neputincioși*, acelor *paraziți* din slujbe înalte, speriați să nu li se dea pe față neputința? Și astfel suntem vânați tovarăși de cei mai lipsiți de conștiință dintre noi, de cei mai mediocri în fosta lor profesie sau care n-au avut niciodată profesie – *hiene stranii*, nesățioase după ființe vii. Și când – în această cămașă de forță – nu mai am măcar *libertatea de a tăcea*, căci ei mă silesc să vorbesc totuși, ca să afle ce se ascunde în străfundurile chimistului meu suflet, nu mă sinucid, nu, căci *sunt un laș*. Atunci *mint*, declar ceea ce *nu cred* și nascocesc justificării și scuze mișeliei, sălbăticiilor lor, când pe buze îmi tremură *verdict*! Atât sunt de ticălos...de nevolnic... (*izbucnește în plâns zgomotos fără lacrimi, apoi scuipă furios dinaintea tuturor de dezgust*) numai ca să nu-mi pierd pâinea... bucățița de pâine (Aderca 1957: 57–58).

Arheologul mărturisește că, după ani de uitare, a fost pus la încercare într-o zi de o fostă cunoștință care a venit pe neașteptate în casa lui și a început să critice sistemul. Pentru că nu a căzut în capcană și nu i-a dat dreptate provocatorului, Arheologul a primit la scurtă vreme comanda pentru o lucrare de specialitate:

Pot fi recunoscător oare lui Trocan pentru buna-i ținere de minte și că-mi plătise astfel osteneala de a-l fi scos din închisoare? Ar trebui, desigur!... (*Aproape fără glas și chinuit*) Dar

nu pot! Căci mă tot întreb: Își adusese el aminte de mine sau fusese numai trimis? Și el își îndeplinise oare slujba de provocator și turnător în toată – ca să spun așa – conștiința? Nu știu nici azi. Marele meu merit atunci fusese nu știința, multă- puțină câtă aveam, ci (*pune arătătorul pe buze apoi gără glas, numai cu răsuflarea*) TĂ-CE-REA, adică ipocrizia, adică lașitatea. (*Mai scuișă odată, apoi*) Se pare că a fost de-ajuns. (*Râde acum din toată inima, ridicând sticla goală și îndreptându-se în ciorapi, cu pălăria pe ceafă către ușa înaltă cu două canaturi*) (Aderca 1957: 61–62).

Îndrăznim să credem că, prin chinuitul personaj Arheologul, vorbește în acest roman autorul însuși care se vedea, la fel ca mulți alți români obligat să tacă să „născocoască justificății și scuze mișeliei” (ca și Aderca în *Jurnalul* său), ca să poată supraviețui.

Fragmentele rediate mai sus au fost extrase doar dintr-un monolog al acestui capitol cu aspect de act dramatic. Capitolul cuprinde și ale mărturii ale unor personaje revoltate, doar că, în cazul acestora tragicul lasă mai mult spațiu comicului: un doctor vorbește pe cinci pagini, în care se îmbină umorul și scabrosul, despre funcționarea closetelor din toată țara, conducându-se după zicala „Arată-mi privata, și-ți voi spune cine ești”; un inspector enumeră zeci de mici escrocherii din comerț, din spitale, dar și din artă:

La teatrul radiofonic ajunge la microfon numai acel autor care, recunoscându-și lipsa de experiență în «specificul radioului» se lasă completat la text și jefuit la drepturi de «specialiștii» instituției. Sau și mai simplu: Tot fondul revăzut pentru teatrul la microfon îl încasează ei, scriind ei toate textele, bașca salariul lunar, care e frumușel (Aderca 1957:86).

În această carte din ultimii ani de viață, ironia specifică articolelor din perioada interbelică revine în scriitura lui F. Aderca. Romanul nu e spectaculos ca realizare artistică, dimpotrivă respectă cerințele literaturii din primii ani de comunism prin aceea că e accesibil chiar unui cititor cu o pregătire medie, dar uimitor este curajul autorului de a critica societatea comunistă sub pretextul, care l-a și salvat în justiție, că arată aspectele negative ca ele să fie corectate în viitor.

Am fi putut crede că F. Aderca a fost prea realist în cartea sa din naivitate, că într-adevăr era convins de necesitatea ca noii societăți să i se așeze în față o oglindă fidelă pentru ca ea să se schimbe. Privind însă evenimentele după ce am citit *Jurnalul intim* de la Sinaia, din 1951, ne îndoim de naivitatea acestui scriitor care aflase din timp cât de puține lucruri le sunt permise oamenilor de cultură. Tindem că considerăm scrierea cărții *Casa cu cinci fete* drept un gest de frondă târzie, o răzbunare a autorului marginalizat, fără răsunset, din nefericire, în rândurile publicului, pentru că nu avea să ajungă în librării nici până astăzi. Tot în această categorie am încadra și refuzul lui de a-și modifica lucrarea, deși, după notațiile de pe manuscris cunoștea paragrafele care puteau fi considerate subversive. Autorul a scris o carte despre care știa că nu va apărea niciodată, dar s-a folosit în memoriile

adresate autorităților și în fața instanței de abaterile de la contract ale editurii pentru a minimiza consecințele gestului său⁹.

În ciuda lipsei de consecințe din partea autorităților, anii 1957–1962 au fost din nou chinuitori din punct de vedere sufletească pentru F. Aderca. Gândurile sinucigașe care îi mai încercaseră mintea în momentele grele ale vieții reveneau „în aceste zile din nou amenințătoare, din pricina manuscrisului *Casa cu 5 fete*, socotit «contrarevoluționar»[...]: «Curaj, dragul meu! Curaj tu, Aderca! Nu te teme de a ieși însuși înaintea morții. Aruncă-te în ea, nu te lăsa umilit și doborât dacă orice speranță e pierdută»” (Aderca, 1960: 94).

Cunoscând-o pe Sanda Movilă în 1958, un an greu pentru familia ei, scriitoarea Eugenia Tudor Anton povestește, într-un articol din 2004, cum soției lui F. Aderca îi era teamă să le împrumute prietenilor cărți din biblioteca familiei. Ce reține mai tânăra tovarășă de breaslă nu e atât gestul de refuz al Sandei Movilă, cât reacția ei care-i trăda frica: „Am rămas uimiți! Cât de mare le era frica! Și câtă dreptate aveau! La ora aceea, Aurel Martin făcea pușcărie din cauză că Demostene Botez îi împrumutate o revistă străină!” (Tudor Anton, 2004).

Obsesia lui F. Aderca din urmă cu ceva ani, aceea că ar fi avut „cancer la creier”, s-a transformat curând în realitate. Scriitorul avea să moară pe data de 12 decembrie 1962 tocmai din cauza unei tumori cerebrale. A fost incinerat și, simbolic pentru viața sa tumultuoasă, cenușa i-a fost presărată pe apele mării printre garoafe albe, în acordurile *Rapsodiei române*, așa cum își dorise (Movilă, 1963).

Relația sinuoasă pe care F. Aderca a avut-o cu autoritățile de-a lungul întregii sale vieți dezvăluie o personalitate activă, permanent gata de schimbări. La fel cum în creația literară acest autor nu „s-a scaldat niciodată în apele aceluiasi râu”, nici în viața reală el nu a putut deveni adeptul fidel al unei doctrine, aderând mereu la ce se potrivea mai bine firii sale de „revoltat”, de „om anapoda” sau de Ionel Lăcustă-Termidor al lumii literare. Scriitorul a trăit însă într-o perioadă istorică în care oamenilor de cultură le-a fost refuzată libertatea de expresie. Cititorii secolului al XXI-lea vor fi tentați, poate, să-l acuze pe scriitorul studiat de noi pentru unele slăbiciuni și concesii în relația cu autoritățile comuniste. Suntem de părere că acela care încearcă o asemenea apreciere trebuie să țină totuși seama de aspectele atât de complexe ale perioadei istorice în care și-a petrecut F. Aderca aproape întreaga viață.

Povestea vieții lui F. Aderca ne îndeamnă să privim încă odată problema atât de dezbătută a condiției omului de cultură în fața istoriei. Avem obiceiul să le cerem scriitorilor să fie eroi nu doar în creația lor, ci și în viață, uitând poate, de multe ori, că ei sunt în primul rând oameni, nu personaje ficționale, și au toată complexitatea psihologică pe care o presupune condiția de ființă umană: au temeri, au complexe, au trecut prin traume și frustrări, au simpatii motivate emoțional, nu rațional. Unii oameni de cultură au reușit, avem convingerea că pe bună dreptate,

⁹ Conținutul documentelor privind conflictul dintre F. Aderca și editură, precum și memoriul adresat mai târziu, în 1961, lui Gh. Gheorghiu-Dej pentru publicare monografiei lui Goethe au fost publicate de Dumitru Hîncu în 2006, în *România literară* (v. Hîncu 2006: 16–17)

să lase în urma lor imaginea unor eroi, a unor martiri și a unor modele de urmat în condițiile excepționale ale istoriei. Alții au fost etichetați drept firi slabe, care au colaborat cu autoritățile momentului. Veșnic neliniștitul F. Aderca, a fluctuat între teamă și revoltă, și-a dus, credem, războiul lui cu lumea și cu el însuși până la sfârșitul vieții.

Abstract

F. Aderca was well known by the inter-war Romanian readers especially for his articles and polemics published in some of the most important newspapers, magazines and reviews of the age. In spite of that activity, which used to pass as his trademark, F. Aderca also wrote thousands and thousands of pages of prose, poetry, drama and essays, he supported and popularized in his articles the modernist literary trends coming from the Western cultures and was a notable member of the modernist Romanian literary cenacle, *Sburătorul*. His creative effort proved to be unceasing throughout his fifty-year-long career, despite the unfavourable historical times in which he lived: being a Jew, he had to pass through a period of antisemitic policy immediately before and during World War II and he also experienced probably the most aggressive years of the communist regime in Romania under the rule of Gheorghe Gheorghiu-Dej. By starting from F. Aderca's life and his repeated conflicts with the authorities, this paper aims at discussing the condition of the artist and scholar under a dictatorial or discriminatory regime.

Keywords: Felix Aderca, Romanian interwar cenacle "Sburătorul", Jewish writer, Gheorghe Gheorghiu-Dej, writer's condition, dictatorial regime

BIBLIOGRAFIE

1. Aderca, F. (1915a) „Progresul merge azi pe tunuri” în *Noua revistă română*, 26 ianuarie – 2 februarie, p. 304.
2. Aderca, F. (1915b) „Bestia” în *Seara*, 9 august, p. 1, col. 3–4.
3. Aderca, F. (1915c) „Viforul libertății” în *Seara*, 18 august, p. 1, col. 1–2.
4. Aderca, F. (1915d) „Războiul muncii”, în *Seara*, 18 septembrie, p. 1, col. 6.
5. Aderca, F. (1915e) „Unioniști în 1915...?”, în *Seara*, 25 septembrie, p. 1, col. 3.
6. Aderca, F. (1915f) „Mackensen” în *Seara* 17 octombrie, p. 1, col. 3.
7. Aderca, F. (1920a) „Când se va înfăptui”, *Cuvântul liber*, nr. 21/11 ianuarie, pp 13–16
8. Aderca, F. (1920b) „Socialismul român nu e inteligent”, în *Cuvântul liber*, nr 39/ 1 septembrie, pp. 14–18.
9. Aderca, F. (1920c) „Falimentul unei greve generale”, în *Cuvântul liber*, nr. 43/ 1 noiembrie, pp. 1–5.
10. Aderca, F. (1922) *Idei și oameni*, I, Alcalay & Calafeteanu, București, 1922.
11. Aderca, F. (1924) *Moartea unei republici roșii*. București: Ancora.
12. Aderca, F. (1934 a) „Răsboi în 1934”, în *Realitatea ilustrată*, 11 ianuarie pag 4–6.
13. Aderca, F. (1934 b) „Cesarii timpului nostru” în *Adevărul*, 15 decembrie, p. 1–2
14. Aderca, F. (1948-1959?) *Goethe și lumea sa*, ediție prescurtată, (manuscris), Biblioteca Academiei Române, Ahiva Felix Aderca, XXI, Imprimare, 2.
15. Aderca, F. (1957) *Casa cu cinci fete* (manuscris), Biblioteca Academiei Române, Ahiva Felix Aderca, XXII, Imprimare 1.
16. Aderca, F. (1960): *Scrieri 1910–19... cu note istorice, autobiografice, critice și iconografia timpului* (manuscris), Biblioteca Academiei Române, Ahiva Felix Aderca, XVII, Imprimare 3.
17. Aderca, F. (1974), *Teatru*, ediție îngrijită și prefață de Marcel Aderca, București: Cartea Românească.

18. Aderca, F. (1995) *Oameni excepționali. Jurnal intim*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Valentin Chifor, Cluj-Napoca: Dacia.
19. Aderca, F. (2001) *Petru cel Mare, întâiul revoluționar constructorul Rusiei*, ediție îngrijită și prefață de Henri Zalis, București: Hasefer.
20. Biberi, Ion (1945) *Lumea de mâine*, București: Forum.
21. Boia, Lucian (2010), *Germanofili*, București: Humanitas.
22. Chifor, Valentin (1996) *Felix Aderca sau vocația experimentului*, Cluj-Napoca: Dacia.
23. Chifor, Valentin (2008), „F. Aderca, intuiții politice” în *România literară*, nr. 30/ 2008, p. 20.
24. Croitoru, Avram (2005), „Scrisul – o constantă a sufletului”, interviu cu Marcel Aderca, în *Realitatea evreiască*, nr. 240 (1040), 1–18 noiembrie 2005, p. 14.
25. Durnea, Victor (2008), „Societatea scriitorilor români”, în *Dacia literară*, Nr. 2/2008, consultat online la adresa: <http://www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=9830>.
26. Grigurcu, Gheorghe (1999) „Felix Aderca sau «un spectacol al registrelor extreme» (II)”, în *România literară*, nr. 31, p. 5.
27. Hîncu, Dumitru (2006) „Felix Aderca și autoritățile comuniste”, în *România literară*, nr. 46, pp. 16–17.
28. Iancu, Mihaela (2011) „Felix Aderca: avaturile unui final de carieră literară” în revista Scolii Doctorale a Universității din București, *Romanian Cultural and Literary Studies*, nr. 2/2011, pp. 51–68.
29. Lovinescu, E. (1970) *Scrieri*, vol. II, București: Minerva.
30. Lovinescu, E. (1993) „Sburătorul”. *Agende literare*, vol. I, ediție de Monica Lovinescu și Gabriela Omăt, prefață și note de Alexandru George, București: Minerva.
31. Movilă, Sanda (1963), *Notiță autograf a Sandei Movilă*, Biblioteca Academiei Române, Arhiva Felix Aderca ,VII, Acte 12.
32. Rădulescu, Mihai, *F. Aderca*, articol-mărturie publicat pe blogul personal la adresa http://www.literaturasidetentie.ro/proza/carte_2_9.php.
33. Tudor Anton, Eugenia (2004) „Un poem inedit de Sanda Movilă” în *România literară*, nr. 51/2004, ediția online, consultată la adresa: http://www.romlit.ro/un_poem_inedit.
34. Zalis, Henri (2001) „O biografie a inteligenței critice” în Aderca, F., *Petru cel Mare, întâiul revoluționar constructorul Rusiei*, ediție îngrijită și prefață de Henri Zalis, București: Hasefer
35. *** (1934) „Lagărele de concentrare” (articol nesemnat), în *De toate pentru toți*, supliment gratuit la *Realitatea*, nr. 42, 19 octombrie, pp. 5–6.
36. ***(1959) *Adresă a Editurii de Stat pentru Literatură și Artă către Tribunalul Popular al raionului V.I. Stalin*, B. A. R., Arhiva Felix Aderca, VII Acte 39.